

Het archeologisch onderzoek van de vicus te Velzeke in 2003-2004. Sporen van een mansio in de zuidoostelijke sector.

Johan Deschieter & Guy De Mulder

1. Inleiding

In de loop van 2003 en 2004 werden op diverse plaatsen binnen het areaal van de Gallo-Romeinse *vicus* te Velzeke preventieve opgravingen ondernomen (fig. 1). Naast het doorlopende onderzoek op de 'Kwakkel'-site in de zuidoostelijke sector en in de centrale zone van de nederzetting werd ook langsheen de Paddestraat in het westelijke deel van de site een zone preventief opgegraven vooraleer de bouwwerken aanvingen. Verder werden buiten het gekende areaal nog een aantal percelen in het kader van een bouwaanvraag mechanisch gesondeerd in een poging om inzicht te krijgen in het gebruik van het landschap rond de *vicus*.

2. De westelijke sector

In het voorjaar 2003 werd aan de rand van de westelijke sector van de nederzetting langsheen de Paddestraat een perceel (sectie C. nr. 929V52) preventief onderzocht (fig. 2)¹. Recent onderzoek in deze zone was tot nu toe eerder uitzonderlijk. Op het aanpalende oostelijke perceel waren bij het graven van de kelder van een woning in 1924 grote hoeveelheden dakpannen aan het licht gekomen². Deze vondst en andere waarnemingen waren indertijd de aanzet van een beperkt archeologisch onderzoek in de *vicus* van Velzeke door de universiteit Gent in 1952. De opvolging in 1987 van een ruilverkavelingweg ten westen van het bedreigde perceel bracht hoger op de helling van het plateau verdere indicaties van de omvang van zowel het protohistorische urnengravelveld als de Gallo-Romeinse necropool in de omgeving³. Het perceel zelf is gelegen aan de Paddestraat die teruggaat op een west-oost georiënteerde Romeinse weg. Op basis van het onderzoek in de zuidoostelijke sector van de *vicus* kan deze weg op het einde van de 1ste – begin 2de eeuw gedateerd worden. In de onmiddellijke nabijheid van het bedreigde perceel situeert zich ten oosten ervan het tracé van de vroeg-Romeinse weg die vanuit Bavay naar Velzeke loopt⁴.

Het bouwperceel situeert zich op een zuidelijke helling, die afloopt naar de Molenbeek. In eerste instantie werd het terrein afgetast door drie zoeksleuven waarna op basis van deze bevindingen het graafvlak werd uitgezet (fig. 3). De onderste zone van het terrein was verstoord door recente ophogingen. De westelijke zone van de opgravingsleuf was sporenloos op een klein paalspoor na. Het oostelijke gedeelte van het opgravingsvlak was overdekt door een Gallo-Romeinse afvallaag bestaande uit diverse afvalpakketten in het oostprofiel. De dikte van deze complex opgebouwde afvallaag varieerde van 10 cm in het westen van het opgravingsvlak tot ca. 60 cm aan de oostzijde. Bovendien was deze afvallaag bovenaan afgedekt door grote hoeveelheden dakpannen (fig. 4). Onder deze complexe laag kwamen naast enkele afvalputten twee grote kuilen met een complexe vulling aan het licht, bestaande uit huishoudelijk afval vermengd met grote pakketten vette klei. Drie zware revolvertasvormige paalsporen wijzen op de potentiële inplanting van een houten structuur met een noord-zuid-as.

Onder de talrijke dakpanfragmenten bevonden zich ook slecht gebakken exemplaren. De grote concentratie van dakpannen, zoals vroeger en in de huidige opgraving vastgesteld, de

aanwezigheid van klei in de kuilen en de slecht gebakken dakpanexemplaren roepen de mogelijkheid op dat er in deze zone productie van dakpannen heeft plaatsgegrepen. Bovendien bevindt deze zone zich aan de westelijke rand van de nederzetting buiten de effectieve woonkern. Ambachtelijke activiteiten, geassocieerd met vuur, waren om veiligheidsredenen meestal aan de rand van de nederzetting gelegen. In sommige steden was dit zelfs bij stedelijke wet vastgelegd. In de enkele goed gedocumenteerde Belgische *vici* blijken de vuurgevaarlijke activiteiten grotendeels naar de rand van de nederzetting te zijn verbannen. In de *vicus* van Liberchies bevindt de pottenbakkerswijk zich ten zuidoosten van de agglomeratie nabij een belangrijk diverticulum. De ovens waren gelegen op de top van een plateau waardoor bovendien de rook van de woonzone werd weggeblazen door de dominante winden⁵. Te Braives waren dergelijke artisanale activiteiten eveneens aan de periferie van de Gallo-Romeinse nederzetting ingeplant. De pottenbakkers waren actief in de westelijke randzone. De ijzersmeden waren echter bedrijvig in de oostelijke uithoek van de site⁶. In de *vicus* van Tienen zijn de pottenbakkersovens terug te vinden in de zuidwestelijke periferie van de nederzetting⁷. De menselijke activiteiten in dit deel van de westelijke sector te Velzeke kunnen gedateerd worden vanaf de 2de helft 1ste tot het begin van de 3^e eeuw.

3. De centrale sector

In de centrale sector werd in de loop van de zomer 2003 het perceel sectie B. nr. 1496g preventief opgegraven⁸. In het najaar van 2003 en in de loop van 2004 werd begonnen met het onderzoek van een nabijgelegen perceel (sectie B. nr. 1453a), dat bedreigd wordt op termijn door een verkavelingaanvraag⁹ (fig. 5). Het onderzoek van het laatstgenoemde perceel is nog steeds bezig. Beide percelen palen aan twee al vroeger onderzochte bouwloten in deze zone zodat een beter inzicht in de ruimtelijke structuur van de site wordt verkregen (fig. 6).

Het eerste perceel (B1496g) is gelegen op de noordelijke helling langs de Provinciebaan. De onderste zone was gedeeltelijk verstoord door recente 20ste-eeuwse kuilen en de afbraaksporen van een woning (fig. 7). Zoals al vroeger vastgesteld concentreerden de Gallo-Romeinse sporen zich op de bovenzone van de helling en het plateau¹⁰. Het betrof hoofdzakelijk afvalkuilen en silo's; de enkele paalsporen wijzen niet op de inplanting van een houtbouw. De oudste sporen gaan terug tot de 1ste helft van de 1ste eeuw n. Chr., o.a. een afvalkuil uit de Claudische tijd (fig. 8). De jongste sporen dateren uit de late 2de-begin 3de eeuw. In één van de kuilen werd op de bodem een intacte kookpot in Eifelwaars aangetroffen met daarvoor op de bodem een wandscherf die vermoedelijk als deksel heeft gediend (fig. 9). Deze vondst dient waarschijnlijk in de rituele sfeer gesitueerd te worden. Het is niet de enige indicatie die wijst op rituele praktijken in deze zone¹¹. Een archeobotanische analyse leverde geen specifieke bijkomende informatie op¹². De inplanting van het geheel der archeologische sporen en hun minder dense spreiding wijst erop dat we ons aan de rand van een woonareaal bevinden, dat zich verder uitstrekte naar het noorden.

In de loop van het najaar 2003 werd begonnen aan het preventief onderzoek van perceel B1453a, dat zich ten noordoosten van het vorige perceel situeert. Het archeologisch onderzoek concentreerde zich in 2004 verder op dit perceel, gelegen tussen de Windmolenstraat in het noorden en de Provinciebaan in het zuiden. Dit preventieve onderzoek is wegens verkavelingsplannen momenteel nog niet volledig afgelopen en zal verder afgewerkt worden in de loop van 2005. Het betreffende perceel sluit in het zuiden en het westen aan op twee andere bouwloten die in de jaren voordien werden onderzocht¹³. De combinatie van de

opgravingplannen van de diverse percelen maakt dat er voor het eerst een duidelijker ruimtelijk inzicht is in de structurele ordening van deze zone.

De inplanting van de archeologische sporen is voor een groot gedeelte bepaald door een structureel dominante noordwest-zuidoost-as (zie fig. 6). Zowel de gebouwen als de kuilen blijken in grote mate daarop georiënteerd te zijn. Aan de basis van deze structurele organisatie ligt de zuidelijker gelegen vroeg-Romeinse weg, welke de Noordzee met de Rijn grens verbindt, die binnen de nederzetting een noordwest-zuidoost-verloop kende¹⁴. Deze weg gaat terug tot de Augusteïsche periode¹⁵ en bepaalt de uiterlijke organisatie van de Gallo-Romeinse site rekening houdende met de lokale microtopografie.

In het midden van de tweede sleuf op dit perceel tekende zich over de breedte van het opgravingvlak een ca 3 à 3,6m brede open zone af. Deze is als het ware afgelijnd door paalsporen en kuilen. De exacte betekenis ervan is nog niet duidelijk en het is af te wachten of deze vaststelling ook verder noordelijk in het opgravingvlak zal waar te nemen zijn. Twee voorlopige werkhypothesen kunnen naar voren geschoven worden. Een eerste optie is de idee van een onverhard wegeltje binnen de nederzetting. Deze weg loopt bovendien haaks op vroeg-Romeinse weg. Tegelijkertijd kan ook gedacht worden aan een mogelijke woonerfindeling binnen de *vicus*.

Hoewel er nog verder dient opgegraven te worden in noordelijke richting worden momenteel een viertal hypothetische plattegronden van gebouwen herkend (fig. 10). Een opvallend gegeven is de geringe bewaarde diepte van de paalsporen ten gevolge van de erosie op de zuidelijke zijde van het perceel.

De grootste structuur vormt een drieschepig gebouw met een lengte van ca. 21m en een breedte van ca. 11m (fig. 11). De lange zijde van dit gebouw loopt parallel met de Romeinse weg in deze sector. De korte zijde sluit aan op de hierboven beschreven vermoedelijke lokale weg. Aan de noordkant dient een gedeelte van de lange zijde nog te worden opgegraven (fig. 12). De zuidoostelijke hoekpaal van deze constructie is weggegraven een latere kuil, gedateerd op het einde dan de 2de eeuw n. Chr. De afstand tussen de drie beuken bedraagt telkens ongeveer 6m in de breedte. Aan de westelijke zijden van het gebouw bevindt zich binnen het gebouw een open ruimte als het ware van 6m op 7m. Op basis van een aantal dateerbare terra rubra fragmenten kan deze drieschepige constructie gesitueerd worden in de 1ste helft van de 1ste eeuw n. Chr. Deze fragmenten hebben een typerende chocoladebruine deklaag en zijn kenmerkend voor de vroege terra rubra productie uit de Champagnestreek¹⁶. Identieke terra rubra scherven werden aangetroffen in een waterput op het belendende perceel, die eveneens in dezelfde fase thuishoort¹⁷. In de aanlegtrechter van deze waterput werden ook enkele fragmenten van een *terra sigillata* kop type Haltern 8/Conspectus 22 teruggevonden met een stempel van *Ateius*, die gedateerd wordt tussen 15 v. Chr en 50 n. Chr¹⁸. Deze houtbouw en waterput zijn een onderdeel van een vroeg-Romeins erf dat aan de zuidoostelijke zijde begrensd is door die open zone/lokale weg(?). Een tweede houtbouw in deze zone is zeker niet uit te sluiten gezien de configuratie van enkele paalsporen. De centrale as van het gebouw verbergt vermoedelijk een ander gebouw, maar duidelijkheid zal pas komen in het volgend opgravingsvlak.

In deze zone zijn er nog twee tweeschepige gebouwen, waarvan het grondplan vermoedelijk nog niet volledig is, aan het licht gekomen. Beide constructies bevinden zich aan de andere zijde van de open zone. Het eerste gebouw (A) is haaks op de drieschepige houtbouw georiënteerd. De breedte bedraagt 5m. De lengte bedraagt minstens 4m, maar is nog niet exact gekend. Dit gebouw hoort ook thuis in de eerste helft van / midden 1ste eeuw n. Chr. want de paalgaten aan zuidwest-noordoost zijde zijn gedeeltelijk verstoord door een Flavische kuil (fig. 13).

Het tweede gebouw (B) heeft een licht afwijkende oriëntatie (noordwestwest-zuidoostoost). De breedte bedraagt eveneens 5m en de lengte is zeker nog 6m bewaard (fig. 14). In de centrale as lijken de palen dieper ingegraven te zijn en te functioneren als nokbalkdragers (fig. 15). Dit zou het gebouw eventueel (?) rangschikken onder het zogezegde Alphen-Ekeren type¹⁹. Uit het schaarse schervenmateriaal in de paalsporen kan geen scherpere datering dan 1ste-2de eeuw n. Chr. afgeleid worden. Het feit dat dit gebouw afwijkt van de noordwest-zuidoost-as pleit voor een jongere leeftijd (2de eeuw n. Chr.?).

Identieke plattegronden zijn in dezelfde zone al vroeger opgegraven. Op een naburig perceel (sectie B. nr. 1443f) werden in de loop van 1997-1998 twee tweeschepige constructies met een respectievelijke breedte van 5m en 4m blootgelegd. Beiden hadden eveneens een noordwest-zuidoost oriëntatie²⁰. Andere parallellen komen voor in Sint-Denijs-Westrem, waar een 2de-eeuwse tweeschepige constructie 6m breed was en zeker 16m lang²¹ en in de site van Wijnegem-Steenakker; het gebouw daar mat 10,5m op 5,5m²².

Ten zuiden van deze laatste structuur bevindt zich nog een vierpostenspijker van 2m op 4m met een zuidwestwest-noordoostoost oriëntatie (fig. 16).

In de noordelijke zone van het onderzochte areaal in 2004 tekenen zich eveneens nog enkele duidelijke assen van paalsporen af volgens de structurele noordwest-zuidoost oriëntatie. Het is echter niet mogelijk in de huidige stand van het onderzoek om de plattegrond van een of meerdere gebouwen te reconstrueren. Door een concentratie van diverse kuilen in deze zone is de herkenbaarheid van de gebouwen sterk vertroebeld.

De inplanting van een groot aantal kuilen op het terrein volgt eveneens nogal relatief strikt de noordwest-zuidoost-as. Opvallend is de tendens tot clustering van de talrijke kuilen; een gegeven dat ook in andere zones binnen de *vicus* is waargenomen. In het zuidelijke deel van de opgraving respecteren deze kuilen mooi de begrenzing van de open zone/weg. Rond het vroeg-Romeinse drieschepig gebouw zijn een serie kuilen mooi parallel ingeplant langs de zuidelijke lange gevel. Een belangrijke cluster van kuilen concentreert zich verder in het noorden van de opgraving van het perceel B1453a. De meerderheid van deze sporen kan in de 1ste en 2de eeuw n. Chr. gedateerd worden. Sommige kennen na een verzakking van de oorspronkelijke vulling een opvulling met 3de -eeuws materiaal, een gegeven dat ook op andere plaatsen in de *vicus* is vastgesteld. De diverse silo's waren vooral in de nabijheid van de houten gebouwen terug te vinden. Vooral in het zuidelijke deel concentreren zich enkele grote voorraadkuilen nabij de houtbouwen. In de noordelijke sector van de opgraving kwam een rechthoekige kuil aan het licht die was opgevuld met zogenaamde Paniselianklei (fig. 17). Waarvoor de klei, die in deze put diende te rijpen, gebruikt werd is niet duidelijk. De zogenaamde Paniselianklei is niet geschikt voor ceramische productie; dus kan er eerder gedacht worden aan een gebruik voor het bestrijken van het vlechtwerk in de vakwerkbouw of een andere activiteit waarvoor deze klei bruikbaar was. In één van kuilen was in de bovenste opvulling een ovale band van roodverbrande en licht verbrande leem duidelijk. Deze gaat terug op een of andere lichte ovenstructuur, die maar kortstondig moet gebruikt zijn geweest, gezien de geringe graad van verbranding van sommige leemfragmenten (fig. 18).

Zoals al vroeger en hierboven vermeld zijn rituele deposities niet vreemd in deze sector van de Velzeekse *vicus*. Dit fenomeen, ook gekend in andere Gallo-Romeinse nederzettingen in België, Nederland, Frankrijk en Groot-Brittannië, is het resultaat van rituele handelingen waarbij specifieke voorwerpen of bepaalde associaties van voorwerpen en beendermateriaal in een kuil als offer werden achtergelaten. Dergelijke rituelen hebben hun wortels al in de IJzertijd²³. Zij komen zowel in nederzettingen voor als in heiligdommen. Volgens Wellington kan vastgesteld worden dat in de Noordfranse heiligdommen een verandering van depositiepatroon plaats grijpt in de vroege en de eerste helft van de 1ste eeuw v. Chr. De nadruk komt daarbij steeds meer op kleine objecten te liggen. Dit zou kunnen wijzen op een

toename van de individuele depositie ten koste van gemeenschappelijke rituele activiteit. Een gegeven dat tijdens de vroeg-Romeinse tijd doorleeft²⁴. Deze praktijken blijven ook in de Romeinse tijd sterk doorleven. In Groot-Brittannië komen sporen van dergelijke rituele handelingen zowel in militaire contexten voor, zoals het 1ste - 2de-eeuwse kamp van Newstead²⁵ en in het laat-Romeinse fort van Portchester²⁶, als in civiele contexten. Niet enkel in de plattelandsnederzettingen maar ook in de Romeinse steden en de regionale centra, de zogenaamde small towns, komen tijdens het archeologisch onderzoek systematisch steeds meer indicaties van 'gestructureerde deposities' aan het licht. Er is geen onderscheid tussen de urbane en rurale wereld ondanks de invloed van de stedelijke Romeinse cultuur in steden als London en Verulamium (Saint Albans)²⁷.

In de Romeinse sites in België is dit beeld van deposities in verscheidene nederzettingstypes eveneens geen onbekende. Binnen de civitas Tungrorum zijn zowel voorbeelden gekend in de hoofdstad Tongeren zelf²⁸, als in de plattelandsnederzetting van Veldwezelt²⁹ en in de vicus van Tienen. Naast indicaties van het patroon van kuilen met votiegaven verspreid binnen de nederzetting, waren vooral drie kuilen binnen het mithraeum van de Tiense site interessant. Deze leverden informatie op over een groots religieus feest met talrijke deelnemers waarna de resten ritueel in deze kuilen werden gedeponeerd. De opgraving van deze sporen bracht naast specifiek cultusaardewerk talrijke fragmenten van vaatwerk en vooral specifieke categorieën van dierenbot aan het licht³⁰.

In een aantal kuilen in deze sector van de opgraving te Velzeke werden quasi volledige potten teruggevonden in de vulling of op de bodem (fig. 19). Zoals al hierboven aangehaald werd een complete kookpot in Eifelwaar van het type Niederbieber 89 op de bodem van kuil 29 in de sleuf op het perceel B1496g aangetroffen (fig. 20). Deze pot was aan de rand van deze structuur gedeponeerd. Voor de pot bevond zich nog een wandscherf in Eifelwaar. De kleiige inhoud werd uitgezeefd met het oog op zaden en vruchtenstudie maar leverde geen resultaten op³¹.

Vooraf spoor 191 op het perceel B1453a bracht interessante informatie aan het licht. Op het eerste zicht leek de vulling het klassieke afvalpatroon binnen de nederzetting te vertonen. De vulling had een sterk humeus karakter en er werd tamelijk veel archeologisch materiaal gerecupereerd. In het totaal werden er 1641 scherven, die 160 individuen vertegenwoordigden, gevonden. Aan de zuidelijke zijde was echter een verdiepte zone uitgegraven in deze kuil (fig. 21). Deze uitgraving was opgevuld met verzetste geelbruine lemige grond. In de dieper uitgegraven zones kwamen twee terra sigillata borden aan het licht die omgekeerd op de bodem waren geplaatst (fig. 22). Beide borden waren langs weerszijden in het midden aan de rand van de gedeponeerd. Bij de beide borden ontbrak een fragment. Verspreid in de bodemvulling werden nog de fragmenten van een derde terra sigillata bord, met doorboringen voor een herstelling, en een onvolledige Centraal-Gallische beker in loodglazuur blootgelegd. De omgekeerde borden zijn typologisch te klasseren als het type Dr 18R. Beide waren gestempeld. Het eerste bord had aan de binnenzijde de stempel *CARBONISMA* (fig. 23). De pottenbakker *Carbo* was actief in La Graufesenque onder de keizer Nero en de daaropvolgende Flavische keizers (65-95 n. Chr.). Een identieke stempel werd in het militaire kamp van Vechten in Nederland teruggevonden³². Het tweede bord was gefabriceerd in het atelier van *Patricius* en droeg de stempel *OPPATRIC* (fig. 23). De productiefase van deze pottenbakker ving aan onder de heerschappij van Nero en duurde tot de late 1ste eeuw³³. Het derde bord van het type Dr. 18, voorzien van doorboringen die wijzen op een herstelling, was gefabriceerd in het pottenbakkersatelier van *Scotnus* (fig. 23). Deze was bedrijving vanaf ca. 20 n. Chr. Tot in de beginjaren van keizer Nero. Een identieke stempel, *SCOTNS*, is gedateerd in het kamp van Vechten in de periode 40-65 n. Chr.³⁴. Verder kwam in de onderste vulling de voet en een onvolledige beker met handgreep in loodglazuur aan het licht (fig. 23). Beide vormen waren afkomstig uit ateliers in Centraal-Frankrijk en

konden gerangschikt worden onder het type Déchelette 59, geïnspireerd op de Griekse *skyphos*. Dit type van beker komt voor in de ateliers van Vichy, Saint-Rémy-en-Rollat en Lezoux tijdens de 1ste eeuw n. Chr.³⁵. De productie van Centraal-Gallische geglazuurd aardewerk begon in de Tiberische periode en liep tot ca. 70 n. Chr., hoewel ook in Flavische contexten deze waar ook nog sporadisch voorkomt³⁶. In de andere vullingslagen kon het profiel van een tamelijk grote voorraadpot in grijs reducerend gedraaid aardewerk gereconstrueerd worden (fig. 23). Deze pot was bijna volledig in de kuil gedeponneerd, maar enkele fragmenten van de hals en de rand werden teruggevonden in een nabijgelegen spoor. Verder was er een beker in handgemaakte techniek (fig.) die verwant was met bekertjes die intact in twee kuilen op het nabijgelegen perceel B1495g waren gevonden³⁷. Een eerste voorlopige datering van deze kuil wijst op een definitieve opvulling in de Flavische periode op basis van de stempels van *Carbo* en *Patricius*³⁸. De stempel van *Scotnus* en de geglazuurde beker hebben echter een wat oudere leeftijd en kunnen teruggaan tot de 1ste helft van de 1ste eeuw. Het voorkomen van oudere objecten in cultuscontexten is niet echt uitzonderlijk. Binnen de cultuele grachtstructuur van Tienen, gedateerd in de Tiberisch-Claudische periode, komen zowel Italo-Lyonese *terra sigillata*, als munten en glazen armbanden voor die teruggaan tot de Augusteïsche periode, omstreeks het einde van de 1ste eeuw n. Chr. Deze werden echter pas in de Tiberisch-Claudische tijd in de grachten van deze structuur gedeponneerd³⁹.

Kuil 195 op dit perceel leverde in de bovenvulling een quasi compleet *mortarium* op. Enkel een gedeelte van de bovenrand was afgebroken. Deze wrijfschaal was omgekeerd in de kuil gedeponneerd (fig. 24). Het *mortarium* was afkomstig uit Bavay en gestempeld door de pottenbakker...

In de vorige campagnes werd op het lager gelegen perceel B1446g een schachtvormige structuur gedeeltelijk onderzocht waarin fragmenten van een hertengewei werden ontdekt. Ook deze vondst is te rangschikken in de rituele sfeer⁴⁰.

Een ander element dat in de cultussfeer thuishoort, zijn de enkele fragmenten van godenbeeldjes in terracotta die in een aantal kuilen zijn gevonden⁴¹.

Het onderzoek in deze sector is momenteel niet afgelopen. Een gedeelte van het perceel B 1453a moet in de loop van 2005 nog verder onderzocht worden. In de te verwachten concentratie aan archeologische sporen zal het beeld van de occupatie van deze zone verder kunnen verfijnd worden en een aantal van de huidige werkhypotheses al dan niet bevestigd worden.

4. De zuidoostelijke sector: perceel 786r

Naar aanleiding van een woningbouw op een perceel langs de Provinciebaan te Velzeke (sectie C, nr 786r, lot 1) werden de archeologische activiteiten op het “Kwakkel”-terrein tijdelijk opgeschort en verlegd naar het preventief onderzoek van deze kavel (fig. 25). De kleinschalige opgraving vond plaats van 13 april tot en met 5 juli 2004. Enkel het door de bebouwing bedreigde oppervlak kwam voor opgraving in aanmerking (ca. 15m x 18m); het tuingedeelte werd ongemoeid gelaten. Reeds in 1998 had op naburige percelen (788e en 785k) archeologisch onderzoek plaats gevonden; de toenmalige opgravingen brachten talrijke bewoningssporen (grachten, paalsporen,...) en indicaties voor artisanale activiteit (pottenbakkersoven) aan het licht⁴².

Het onderzochte terrein ligt tussen de 55m en 57m hoogtelijn, en helt zwak af in noordwestelijke richting. De 8m brede strook tussen de bouwlijn en de huidige rooilijn bleef eveneens gevrijwaard van archeologisch onderzoek: vroegere afgravingen in het kader van

leemwinning en de inplanting van een eerdere woning hadden eventuele Romeinse sporen volledig uitgewist. Het westelijk lengteprofiel van de werkput bood bovendien inzicht in de genese en stratigrafische opbouw van de bodem op deze locatie: net zoals de bodemkundige analyse in 1998 op de percelen 785k en 788e aantoonde, wordt het Romeinse niveau afgedekt door een tussen de 10 à 20 cm dik colluviaal pakket. Onder dit colluvium strekt zich over de opgegraven zone een ca. 10cm dik anthropogene, humusrijke laag uit waaronder niet alleen de individuele sporen schuil gingen maar die ook meer dan de helft van alle archeologische materiaal heeft voortgebracht.

In totaal leverden de opgravingen 39 archeologische structuren op: het gaat uitsluitend om sporen (fig. 26). Het oudste grondspoor bestond uit de aanzet van een ca. 1,30m brede en spitsvormige gracht uit de vroeg-Flavische tijd: de oriëntatie verliep zuidwest-noordoost en sluit vermoedelijk aan bij een gelijktijdig grachtencomplex waarvan al zes jaar eerder op een naburig perceel (788^e) gedeeltes werden gelokaliseerd (fig. 27 & fig. 28). Het in 2004 onderzochte grachtsegment bevatte slechts een randfragment van een biconische, handgemaakte beker met een naar buiten gerichte rand en versiering met gladdingslijnen (fig. 27, 11). Gelijkaardige types van met de vrije hand geboetseerde bekens of potten kwamen de voorbije jaren ook aan het licht in het centrale deel van de Gallo-Romeinse nederzetting te Velzeke. Aan de oostelijke rand van het perceel tekenden zich een 4-tal kuilen af die in op basis van het daaruit gerecupereerde materiaal uit de late 2de – eerste helft van de 3de eeuw dateren. Opmerkelijk was kuil 14, een min of meer regelmatig afgelijnde put met minstens twee rechte zijden van 2,20m op 1,90m. De bodem van deze structuur reikte tot 2m onder het huidige loopvlak (fig. 29). Met uitzondering van de bovenste lagen bevatte dit spoor weinig archeologisch materiaal. Enkel in laag 5 stak een opvallende concentratie van verbrande leembrokken in associatie met talrijke fragmenten en splinters van dierlijke bot. Bij de bovenste twee opvullingslagen van kuil 14 situeerden de meeste vondsten zich in het centrale deel van het spoor. Deze beide contexten vertegenwoordigen een posterieure opvulling van een eerder, partieel gedempte structuur. Enkele objecten hieruit verdienen speciale vermelding: in de bovenste laag van deze vierkante kuil staken *archaeologica* die kaderen binnen een religieuze sfeer. Het betreft twee fragmenten van de zijleuningen van een zgn. *nutrix*-beeldje⁴³ (fig. 27, 12 & fig. 30) en 3 wandfragmenten van een planetenvaas (fig. 27, 10). Binnen het vondstenspectrum van deze kuil vallen voorts enkele markante stukjes glas te aan te halen: een geribd, bandvormig oor en een bodemfragment in lichtgroen, doorzichtig glas zijn kenmerkend voor flessen (fig. 27, 13 & 14). De aanwezigheid van een kruik weerspiegelt zich in een oorfragment met bandvormige sectie (fig. 27, 15). Elders op de site kwamen andere chronologisch bruikbare elementen aan het licht, zoals bodemfragmenten van kopjes of tassen van het type Drag. 33 met de stempels van de Centraal-Gallische pottenbakkers *Carantinus*, *Pateratus* en *Primulus* (fig. 27, 3-5), alle drie productief omstreeks het midden of de tweede helft van de 2de eeuw n. Chr. Bij de versierde Centraal-Gallische stukken figureren enkele fragmenten in de stijl van o.m. *Casurius* (fig. 27, 1). De onversierde *terra sigillata* uit het Argonne-gebied is vertegenwoordigd door een naamstempel van *Primus*, afgedrukt op een bodem van een Drag. 40 (fig. 27, 6). Binnen het vondstenspectrum van het luxe vaatwerk bevinden zich tenslotte ook minstens twee geverniste bekens uit het Neder-Rijn-gebied (o.m. Köln (Dtsl.)).

De overige archeologische sporen concentreerden zich in de zuidwestelijke hoek van het blootgelegde oppervlak. Op morfologische basis zijn ze te interpreteren als paalkuilen. De vulling van het rechthoekig paalspoor 39 bracht al op het eerste grondplan een interessant pakketje van aardewerk voort: opmerkelijk hierbij zijn enkele fraaie vormen in grijze, met de draaischijf vervaardigde ceramiek (fig. 27, 8-9) en versierde stukken van een Drag. 37 uit de Argonne-streek (fig. 27, 2)⁴⁴. De configuratie van deze sporen doet vermoeden dat zich hier

een hoekpartij van een grote houten constructie moet bevonden hebben. De constructie zelf stamt vermoedelijk uit de tweede helft van de 2de eeuw.

De afgelopen interventie heeft nogmaals het archeologische belang van deze sector aangetoond. De nieuwe, archeologische data leveren een interessante bijdrage tot de reconstructie van de Romeinse occupatie in dit deel van de *vicus*: ze bevestigen de eerder vooropgestelde chronologische marges, gebaseerd op de resultaten van noodopgravingen op aanpalende percelen.

5. De zuidoostelijke sector: het “Kwakkel”-terrein.

Als gevolg van de kleinschalige interventie langsheen de Provinciebaan op perceel 786r zijn de opgravingen op het “Kwakkel”-terrein in 2004 pas vanaf juli van start gegaan (fig. 31). De aandacht ging uit naar de opgraving van de zuidelijke rand van het terrein, grenzend aan de gemeentelijke begraafplaats van Velzeke. In 2004 kwam tijdens het preventief onderzoek op het “Kwakkel”-terrein naast de nieuwe sleuf XIII ook de afwerking van sleuf XII uit 2003 aan bod.

De meest eigenaardige structuur uit sleuf XII situeerde zich ten zuiden van de grote, Flavische houtbouw die in 2002 onderzocht werd⁴⁵. Het betreft een dubbele, parallelle rij van paalsporen van 13m lang, geaxeerd volgens een noord-zuid-as (fig. 31). De palen uit de westelijke rij staan telkens schuin achter een paal uit de voorste, oostelijke rij: dit eigenaardige principe komt terug op sommige stroken van de palenrij langsheen de oostelijke en westelijke gracht van het grote *enclosure* waarbinnen deze sporen zich bevinden. Centraal binnen de symmetrische configuratie bevindt zich een scherp afgelijnde rechthoekige kuil; centraal in de vulling van de rechthoekige kuil stak de 21cm hoge bovenhelft van een oranje kruikamfoor; het stuk was vergezeld van enkele kleine, versierde *terra sigillata*-fragmenten uit Centraal-Gallië en Rheinzabern, en van een bodem van een geverniste beker met metaalglans. De samenstelling van dit ensemble beantwoordt aan vondstenspectra die kenmerkend zijn voor de eerste helft van de 3de eeuw n. Chr. De oriëntatie van deze merkwaardige palenconstructie sluit loodrecht aan bij de hoofdas van de grote steenbouw uit sleuf XI. Gezien hun beider datering in de 3de eeuw, lijkt het niet uitgesloten dat de twee architecturale entiteiten in relatie stonden met elkaar, doch naar de uiteindelijke functie van de constructie zelf blijft het raden. Ten zuidwesten van de palenstructuur bevond zich ten slotte een grote kuil met quasi rechthoekige plattegrond en rechte wanden, maar met een vrijwel vondstenloze vulling.

Ten westen van de tweede tot nog toe gelokaliseerde waterput (waterput II) tekende zich in sleuf XIII op een eerste niveau een kuilencluster af, gekenmerkt door de geconcentreerde aanwezigheid van stukken Panesiliaan veldsteen aan de rand van elke structuur (fig. 32). Al bij de machinale uitgraving bracht één van de sporen een fraai bekapte en op één zijde gepolijste, vierkante blok Panesiliaan steen aan het licht (afmetingen: 21,5 x 19 x 18cm). Vermoedelijk gaat het hier om een bouwelement, afkomstig van het parament van een fraai afgewerkte constructie. Na verdere uitdieping van de desbetreffende zone loste de sporengroep zich op in overwegend drie individuele, grijze verkleuringen met een vierhoekig grondplan.

De meest zuidelijke van deze structuren vertoonde in doorsnede aanvankelijk een trechtersvormig verloop, afkomstig van een latere uitgraving en opvulling (fig. 33); dit finale dempingspakket verhulde de oorspronkelijke vorm die vanaf ca. 2,20m diepte als een scherp afgetekende en vrij regelmatige vierhoekige plattegrond met minstens één zijde van 1,40m

zichtbaar werd. De dieper gelegen opvulling bestond uitsluitend uit kleiige sedimentatielaagjes. Op basis van zijn morfologische kenmerken valt het spoor als een schachtvormige waterput te interpreteren, binnen het sporenbestand van het “Kwakkel”-project voortaan omschreven als ‘waterput III’. De vondst van grote ijzeren nagels op de hoekpartijen doet vermoeden dat de binnenzijde van de schacht oorspronkelijk met een houten bekisting of met een houten raamwerk bezet was. Gelijkaardige putten kwamen tijdens noodonderzoek in de centrale sector van de *vicus* te voorschijn⁴⁶. Ze wijken af van het klassieke constructiemodel van een waterput door het ontbreken van een zgn. aanlegtrechter of werkput, waarbinnen normaliter een centrale, houten of stenen putschacht kon worden opgetrokken. De tot op een diepte van –3,50 m onderzochte humusrijke lagen van waterput III waren vrij steriel en bevatten geen dateerbare *archaeologica*. Zoals vaak het geval bij waterputten te Velzeke, leverde enkel het bovenste pakket wat 3de -eeuws materiaal op. Archeologisch onderzoek van de bodemvulling kan uitsluitsel geven over het tijdstip van aanleg, doch bij gebrek aan middelen wordt afgezien van de complete, structurele opgraving van waterputten op het “Kwakkel”-terrein.

Pal ten noorden van waterput III kwam een groot vierkant spoor te voorschijn, met minstens één zijde van 4,20m te voorschijn. Opmerkelijk is de ‘absidiale’ uitsprong aan de noordwestelijke zijde van de put. In sectie zijn duidelijk de steile, verticale randen zichtbaar evenals de uitermate scherpe aflijning van deze kuil die tot op een diepte van –2,50 m t.a.v. het maaiveld werd uitgegraven (fig. 34). De primaire functie van de put ligt niet voor de hand, maar dat hij tot op grote diepte reikt blijkt uit de groene, met glauconietrijke klei doorspekte vulling. Misschien behoort een interpretatie als (vierde) waterput wel tot de mogelijkheden : uit archeologisch onderzoek in de centrale zone van de *vicus* is gebleken dat meerdere waterputten, uit diverse fases, geconcentreerd op een kleine oppervlakte kunnen voorkomen⁴⁷. De potentiële waterput kende een identiek dampingpatroon als waterput III: onder een hoger gelegen uitgraving en opvulling uit de 3de eeuw gaat de originele vorm en vondstenloze vulling van het spoor schuil. Het diepere gedeelte van het onderzochte putsegment bestond eveneens uit gesedimenteerde afzettingen. Enkel een volledige opgraving van de (water)put kan uitsluitsel geven over datering en interpretatie ervan.

Noordwestelijk van de vermeende waterput IV bevindt zich een spoor met vierkantig grondplan van ca. 4,50m op 4,20m (spoor 324). Opvallend bij het eerste grondplan is een denses pakket van brokken Panesiliaan veldsteen ter hoogte van de noordoostelijke hoek. In de bovenliggende puinrijke 3de -eeuwse vulling werden vijf gecorrodeerde, ijzeren werktuigen aangetroffen, o.m. een pikhouweel en een gaffel (fig. 35). In sectie is duidelijk de tweefazige opbouw van deze structuur. De kuil uit de oudste fase (late 2de – begin 3de eeuw) trok de aandacht van de onderzoekers door de aanwezigheid van honderden brokken roze mortel, in associatie met meer dan 100 fragmenten met resten van wandbeschildering in twee lager gelegen dampingslagen. Niet alleen de vondst van diverse stukken beschilderde wandbeplevistering vormde op zich al een opzienbarende ontdekking, deze kuil vertegenwoordigt daarenboven de eerste context op het “Kwakkel”-terrein waar, dankzij de kalk(mortel)rijke omgeving dierlijk botmateriaal in perfecte staat bewaard is gebleven (cf. infra).

Eén van de onderste lagen uit kuil 324, en uitsluitend de oostelijke helft daarvan, leverde in totaal meer dan 500 brokken mortel op (fig. 36). Nader onderzoek wijst uit dat het hier uitsluitend gaat om wandmortel die de onderliggende basis vormt voor een binnenwanddecoratie. Een 50-tal fragmenten vertonen een gedifferentieerde opbouw, wat zich vertaalt in 2 – en bij 1 stuk 3 – distinctieve mortelbereidingen. De meeste stukken zijn afgebroken op de overgangen tussen die diverse mortels.

De basislaag bestaat voor alle mortelbrokken uit cement met een grove matrix die rechtstreeks op de dragende, verticale wand is aangebracht met de bedoeling een egaal, bewerkbaar vlak te creëren. Uit de bewaarde stukken is duidelijk merkbaar dat de lichtroze mortel, vermengd met grove brokken van tegel- of dakpangruis (tussen 5 à 15 mm), witte kalkbrokjes en in mindere mate met stukjes Doornikse kalksteen en ijzerhoudende zandsteen, na droging effen geschuurd werd, alvorens men een nieuwe laag van fijnere mortel er bovenop aanbracht. De dikte van deze ruwe basislaag of *trussilatio*⁴⁸ varieert bij de Velzeekse exemplaren rond de 40 mm, met enkele smallere stukken van 21mm. Eén brok draagt op achterzijde, de afdruk van een houten plankje, maar voor het overige zijn er geen indicaties m.b.t de drager van de wandbepreistering nl. een stenen muur of vakwerkwand. In navolging van de algemene informatie over regionale, Gallo-Romeinse architectuur kunnen we uitgaan van een stenen sokkel met een vakwerkopstand.

Bij minstens 50 stukken is bovenop die grove mortel een hardere en compacte, roze mortel aangebracht, met een dikte van tussen de 6 à 8mm en gekenmerkt door een zeer fijne matrix van brokjes dakpan (tussen 1 à 5mm diameter, en zelfs nog kleiner).

Zeventien fragmenten dragen resten van een derde, compleet anders samengestelde mortel, gekenmerkt door een uitgesproken zandige techniek: de ca. 2 cm dikke en bruinrode tot roze, zeer poreus, en uitgesproken zandige mortel met weinig tegulaebroekjes en veel fijnere stukjes kalksteen (1 mm en kleiner) vormt op zijn beurt de drager van een 1mm dun laagje kalkpleister (of *intonaco*) met daarop de uiteindelijke beschildering⁴⁹.

Sommige mortelbrokken uit kuil 324 getuigen niet alleen van de karakteristieke, gelaagde opbouw van de Romeinse wanddecoratie, maar ook andere technische aspecten komen aan het licht. Op enkele grotere wandfragmenten is namelijk binnen de laterale spreiding van het dakpan- of tegelgruis een haarscherpe grens zichtbaar: deze mortelbrokken maken deel uit van de overgang naar de onderste geledingen van een opgaande wand. De techniek weerspiegelt de bouwtheoretische voorschriften van Vitruvius m.b.t. het probleem van vochtabSORPTIE in de onderste gedeeltes van een muur (*De architectura* VII, 4, 1).

De ca. 130 stukken wandbeschildering zijn zeer fragmentair bewaard (fig. 37). De gemiddelde grootte bedraagt ongeveer 6cm op 6cm. Ze zijn duidelijk afkomstig van binnenwanden, niet van een buitengevel, noch van het plafond. Het fragmentarische karakter van de stukken, evenals het feit dat ze zich situeren binnen een secundaire depositie, laat niet toe om een exact, reconstructief beeld te vormen van de binnenwanddecoratie. In de huidige stand van de analyse lijkt het erop dat alle beschilderde stukken onderdeel vormden van centrale zone van de wand : fragmenten van de *dado* of sokkel en van de bovenste wandzone werden als dusdanig niet geïdentificeerd. Twee stukken met resten van gele beschildering hebben een geknikte doorsnede: ze maakten deel uit van een raam- of deuopening. De meeste brokken vertonen een exclusief wit oppervlak; bij een klein percentage is de witte kleur afgezoomd met een rechte, roodbruine band. Het Velzeekse kleurenpalet is beperkt; naast het veel voorkomende wit en het courante rood tot roodbruin, zijn een twintigtal stukken beschilderd met gele verf. Op twee fragmenten is een blauw gekleurde streep zichtbaar. De beschilderde fragmenten lijken onderdeel te hebben uitgemaakt van een frequent voorkomende en eenvoudige decoratieve compositie nl. een zgn. paneeldecoratie: het betreft een binnenwand waarvan de centrale zone onderverdeeld is in rechthoekige of vierkante, witte (of gele) velden, afgeboord met gekleurde, rechthoekige randen⁵⁰. Binnen dit decoratieve schema kwamen diverse varianten tot uiting: bepaalde schema's bestonden uit een repetitief patroon van grote witte afgeboorde velden die de volledige middenzone van de wand in beslag namen⁵¹. Een andere mogelijkheid was de indeling van één paneel in meerdere kleinere, witte en omzoomde vlakken⁵². De combinatie van grotere, witte vlakken met gekleurde, lineaire banden kende vanaf de 2de eeuw en vooral in de 3de eeuw een vrij

algemene toepassing in de noordelijke provincies, zowel voor wat het interieur van private woningen of villa's als van openbare of officiële gebouwen betrof⁵³.

Onder de honderden mortelbrokken verdienen 22 geprofileerde stukken speciale aandacht (fig. 38). Ze verschillen technisch van de overige mortelfragmenten door de hogere densiteit aan tegulabrokkjes in de matrix (*opus signinum*). Het meest opmerkelijke kenmerk hierbij is hun kwartcirkelvormige doorsnede (fig. 15). Eén goed bewaard stukje vertoont sporen van een uitgesproken polijsting en draagt nog resten van een rode deklaag. In doorsnede varieert de breedte van de stukjes tussen de 5 à 5,8cm, terwijl de hoogte te situeren valt tussen 3 à 3,5cm. De bewaarde lengte van de lineaire stukjes loopt van 4 tot 10cm. Samengeteld vormen de mortelstukken een tracé van ongeveer 1,5m. Naast deze rechte stukjes valt ook de aanwezigheid van 2 hoekprofielen te vermelden. Het betreft hier de voor de Romeinse architectuur karakteristieke 'dichtingsvoegen' – in de Duitse vakliteratuur vaak omschreven als 'Viertelrundstäbe' – die tot doel hadden de infiltratie van vocht tussen twee uurhechtingen (of muur-vloer-verbinding) tegen te gaan. Geprofileerde mortellijsten treft men heel courant aan in Romeinse badgebouwen: dergelijke kwartronde plinten tekenen zich duidelijk af op het vloerniveau en vormen aldus een waterdichte overgang van bodem naar wand⁵⁴. Hun toepassing bleef niet beperkt tot één welbepaalde ruimte binnen de badconstructie maar ze verschijnen zowel in het frigidarium⁵⁵, als in het caldarium⁵⁶ en tepidarium⁵⁷. In de daaraan gekoppelde waterbekkens of *piscinae* vindt men ze telkens terug ter hoogte van de bodem en in de opgaande hoekpartijen⁵⁸. Dit kwartcirkelsegment vormde op die manier een waterdichte overgang tussen wand en bodem. Hun toepassing beperkte zich niet alleen tot uitgesproken vochtige ruimtes: men treft de kwartplinten vaak aan in fraai ingerichte wooninterieurs⁵⁹. Samen met de beschilderde stukken, enkele fragmenten van *tubuli* en een vloertegelfragment uit dezelfde kuil, pleiten deze vondsten voor de nabijheid van een thermale installatie, of van een op zijn minst luxueus ingerichte ruimte van een steenbouwconstructie binnen het grote enclosure op het "Kwakkel"-terrein. Aangezien de opgravingen van 2005 in de directe omgeving van de desbetreffende kuil geen gebouwresten opgeleverd hebben, lijkt het niet uitgesloten dat dit bouwpuin afkomstig is van het grote gebouw met zuidelijke portiek uit sleuf XI⁶⁰.

De kalkrijke omgeving in het onderste gedeelte van kuil 324, ontstaan door de aanwezigheid van de honderden mortelbrokken, werkte het ontstaan van gunstige bewaaromstandigheden voor dierlijk botmateriaal in de hand. Naast grote, stevige botten konden met het blote oog ook skeletonderdelen van kleinere dieren en zelfs visgraten waargenomen en aldus gerecupereerd worden. Op één locatie stak een concentratie van tientallen mosselschelpen en 2 oesterschelpen. Gezien het archeozoologisch belang van deze rijke vondstcontext werd de bewuste laag uitvoerig bemonsterd. Uit diezelfde laag kwam eveneens de gespleten schacht van een benen haarspeld te voorschijn.

De in april van 2004 geopende sleuf XIII besloeg een oppervlakte van 800m² en strekte zich uit tot pal tegen de noordrand van de gemeentelijke begraafplaats van Velzeke (fig. 32). De hoofdmoot van alle geregistreerde structuren bestaat uit paalsporen van uiteenlopende afmetingen. Aan de hand van hun vulling en vorm blijken zich twee bouwentiteiten af te scheiden, georiënteerd volgens een zuidwest-noordoost-as. De beide plattegronden zijn echter onvolledig en gaan gedeeltelijk schuil onder het aanpalende kerkhof. De meest oostelijke constructie lijkt het meest robuuste gebouw te zijn geweest, met diep gefundeerde, vierkante houten pijlers en bewaarde afmetingen van 11m op 12m. De westelijke (tweeschepige?) plattegrond wordt gekenmerkt door ondiepere palen met uitzondering van de zwaardere nokpalen. Een kleine uitbouw aan de oostzijde van deze constructie vervolledigt de

totale lengte van meer dan 23m. Beide entiteiten dateren uit de 2de – 3de eeuw. De functie van deze meest zuidelijk gelegen gebouwen blijft onduidelijk.

De meest belangwekkende ontdekking in sleuf XIII was ongetwijfeld de vondst van twee parallelle grachten in het westelijk uiteinde van de werkput (fig. 32). De breedte van de meest oostelijke gracht bedroeg 80 tot 90cm en in sectie vertoonde deze een ondiep, komvormig profiel. De humusrijke vulling bevatte geen *archaeologica*. 12 à 13m naar het westen toe tekende zich een min of meer parallelle, ca. 2m brede gracht af. In de zuidelijke helft deze lineaire structuur werden op het eerste grondplan concentraties van grote dakpanfragmenten (*tegulae* en *imbrices*) ingetekend. Evenwijdig met die brede gracht, en met een onderlinge afstand van gemiddeld 1m, strekte zich een rij van 7 paalsporen uit. Opvallend bij sommige was hun uitgesproken houtskoolrijke vulling, waarbij de vierkante aflijning van ca 30 op 40 cm nog reminisceert naar de oorspronkelijke houten pijler. De paalkuilen zelf vertoonden een rechthoekige plattegrond met een variabele lengte van 60 à 80cm en een breedte van ca 50 à 60 cm. Hun diepte schommelt tussen de 50 en 90 cm tgo. het huidige loopvlak, maar de drie meest zuidelijke sporen nemen daarbij sterk in diepte af. De as met palen wordt over een lengte van 5,40m onderbroken; in de daarbij gecreëerde opening lag op 3m ten oosten van de gracht een min of meer rechthoekige kuil (3m x 1,80m), uitgegraven volgens hetzelfde verloop als de gracht (fig. 32). Boven op het centrale gedeelte van de kuil rustte een compact pakket van ongeveer 135 blokken Balegemse kalkzandsteen. Met uitzondering van enkele goed bewaarde botfragmenten uit de bovenste laag, bleek ook deze kuil vrij van archeologische vondsten. De onderbreking in de palensequentie en de ongetwijfeld daarmee te associëren kuil of het steenpakket roepen heel wat vragen op m.b.t. de functie van dit complex: vertegenwoordigt deze opening een zijdelingse toegangspartij aan de westelijke zijde van het omgrachte gebied? Of behoort dit toe aan een verdwenen bovengrondse constructie die binnen de omheining of palissade geïntegreerd zat. ?

De enige grote kuil uit sleuf XIII (spoor 263) bleek na onderzoek slechts weinig vondsten te bevatten. Enkel in de bovenste laag kwam een concentratie van handgemaakte scherven te voorschijn, samen met een bijna intacte, geknikte kom in gedraaide en reducerend gebakken aardewerk. In de onderliggende lagen werden geen *archaeologica* meer aangetroffen. De handgemaakte ceramiek uit deze context valt uiteen in een 200-tal scherven, herleidbaar tot een minimum aantal van 4 of 5 individuele potten. Hun wanddikte bedraagt 1 à 1,5cm. Aan de hand van de karakteristieke pasta en op basis van hun vormelijke uitwerking zijn ze toe te wijzen aan de categorie van het zgn. ‘technisch aardewerk’ (fig 40)⁶¹. De aanwezigheid van minstens 9 bodemfragmenten stelde ons in staat de Velzeekse stukken als recipiënten te identificeren; bovendien bleek het mogelijk een volledig profiel te reconstrueren. Het betreft een 17,5 cm hoge, cilindrische pot met een verdikte rand (diam. : ca. 22 cm), aan de binnenkant voorzien van vingertopindrukken. Morfologisch blijkt dit stuk aan te sluiten bij de cilindrische en dikwandige potten van het type B die P.W. van den Broeke als zoutcontainers identificeerde⁶². De vormelijke en technische gelijkenis met volledige potten uit o.m. het Zeeuwse Koudekerke is heel treffend⁶³. Naast de zoutcontainerfragmenten uit het grote cirkelvormig spoor is dit de tweede concentratie van dit type aardewerk binnen het grote ‘enclosure’ op het “Kwakkel”-terrein⁶⁴. Bij gebrek aan scherp dateerbaar materiaal is het helaas niet mogelijk deze context nauwkeurig te gaan dateren, doch aan de hand van zijn horizontaal-stratigrafische ligging lijkt een algemene chronologische situering in de 2de eeuw n. Chr.. hier aangewezen.

Ten westen van de westelijke omheiningsgracht bevond zich ter hoogte van een kleiner hoekig greppelcomplex enkele kleine paalsporen. De greppelvulling die zich onderscheidde

van de Romeinse sporen door zijn grauwgrijze kleur leverde een kleine hoeveelheid wandscherfjes van met de vrije hand geboetseerde potten op. Hun technische uitwerking verwijst naar een proto-historische traditie. In afwachting van de analyse van de uit dit lineair spoor gerecupereerde houtskoolstalen lijkt een scherpere datering voorbarig. Hoewel een scherpe oversnijding tussen de desbetreffende greppel en de westelijke Romeinse gracht in sectie moeilijk te achterhalen bleek, lijkt het niet uitgesloten dat hier bij de uitbreiding van het grote, Romeinse ‘enclosure’ een oudere structuur geraakt werd. De ontdekking van een kleine kuil (spoor 277) in het uiterste westen van sleuf XIII wijst verder in deze richting : twee houtskoolanalyses brachten een datering in de midden-Bronstijd voort; ook de technische karakteristieken van de grote aardewerkscherf uit dit spoortje leunen aan bij wat doorgaans bij Hilversum-urnen wordt aangetroffen⁶⁵. Samen met enkele residuele, prehistorische archaeologica (vooral lithisch materiaal) die in de loop van het archeologisch onderzoek op de “Kwakkel” aan het licht zijn gekomen, vormen deze sporen *in situ* betekenisvolle indicaties voor een oudere, pre-Romeinse occupatie van dit gebied. Vooral kuil 277 uit de midden-Bronstijd is hier vermeldenswaard, aangezien zijn datering ouder blijkt dan het urnengravelveld in de noordelijke sector van het betreffende gebied⁶⁶. De ontdekking van kuiltje 277 opent interessante en potentiële perspectieven voor verder onderzoek van de westelijke sector van het “Kwakkel”-terrein. Eind 2005 of begin 2006 zal de opgraving van dit gebied worden opgestart.

Belangrijke vaststelling in sleuf XIII is het feit dat de archeologische site zich verder uitstrekt onder de huidige, gemeentelijke begraafplaats. Twee houten gebouwen gaan partieel schuil onder het kerkhof, evenals het verdere verloop van de twee westelijke grachten. Niettemin leverde deze opgraving waardevolle, weliswaar indirecte, structurele inzichten op. Een preventieve sondering op het bouwperceel pal ten zuiden van de begraafplaats bleek negatief. Uit dit gegeven valt af te leiden dat de zuidelijke grens van het ‘enclosure’ zich ergens op het terrein van het Velzeekse kerkhof moet bevinden. In navolging van de gehanteerde axialiteit in het reeds opgegraven deel van het omgrachte gebied, waarbij gebouwen parallel tegen de buitengrachten zij opgetrokken, ligt het dan ook in de lijn van de verwachtingen dat zich hier een zuidwest-noordoost georiënteerde gracht moet bevonden hebben. In concordantie met dit, nog nader te lokaliseren, grachttracé is de ligging en oriëntatie van de twee houten gebouwen uit sleuf XIII te begrijpen.

6. Nabeschouwingen: “Kwakkel”-terrein

De opgravingscampagnes van 2003 en 2004 op het “Kwakkel”-terrein hebben de inzichten op en interpretatie van deze sector aan de rand van de *vicus* in een stroomversnelling gebracht. Vooral de ontdekking van de westelijke gracht ter hoogte van de gemeentelijke begraafplaats sterkte de overtuiging dat op het hoger gelegen plateau een afzonderlijke, omgrachte woonkern moest liggen die in velerlei opzicht afweek van wat doorgaans binnen de *vicus* zelf wordt aangetroffen. Reeds in de loop van 2003 was duidelijk geworden dat er zich op de “Kwakkel” twee archeologische zones begonnen af te tekenen. De opgravingscampagnes van 2004 en ook het actueel lopende onderzoek bevestigen dit beeld en laten ons toe beter inzicht te krijgen in de manier waarop dit complex is geëvolueerd.

Enerzijds is er sprake van een noordelijke sector die een zone omvat met een hoge densiteit aan nederzettingssporen; deze smalle occupatiestrook maakte kennelijk deel uit van de eigenlijke *vicus* en ligt ingeklemd tussen een reeks smalle grachten en een ca. 5 tot 7m brede kiezelweg die al vanaf de voor-Flavische tijd een belangrijke uitvalsweg voor de *vicus* vertegenwoordigde. De archeologische sporen gaan terug tot in de Flavische tijd, een periode

die gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van leemwinningsputten; indirecte indicaties wijzen verder ook op een (kleinschalige) metaalverwerkende bedrijvigheid. De smalle strook tussen de weg en de grachten blijkt een uitgesproken locatie voor het uitgraven van leem of deponeren van afval: het fenomeen van leemexploitatie wordt opnieuw nadrukkelijker vanaf het laatste kwart van de 2de eeuw n. Chr. De leemputten uit die tijd onderscheiden zich door hun grotere afmetingen en hun regelmatige, vaak rechthoekige plattegrond, vaak met steile, rechte wanden. Omstreeks het midden van de 3de eeuw bedekte men het areaal tussen de weg en de afbakeningsgrachten met een ca. 40cm dik pakket aarde⁶⁷.

Het zuidelijke gedeelte van het opgegraven terrein daarentegen bestaat uit een licht naar het noordwesten afhellend plateau. Op dit vlakke deel ontdekten we een trapeziumvormig tot licht rechthoekig, omgracht complex van ca 150m lang en 80m breed. Chronologisch situeert dit 'enclosure' zich tussen de Flavische tijd en het midden of derde kwart van de 3de eeuw n.Chr. De voorbijge opgravingen brachten een westelijk en oostelijk grachttracé aan het licht. Een zuidelijke sloot gaat vermoedelijk schuil onder de gemeentelijke begraafplaats. In zijn initiële ontwikkelingsfase moet het omgrachte terrein ongeveer 67m breed geweest zijn. Na het midden van de 2de eeuw is de site onderhevig aan ingrijpende veranderingen: de oostelijke gracht wordt volgens hetzelfde tracé heruitgegraven tot een maximale breedte van 2,50m of 3m. In het westelijk gedeelte daarentegen dempt men de bestaande, smalle gracht en verschijnt 13 m verder in westelijke richting een nieuwe brede gracht. Parallel met beide grachten legt men in de tweede helft van de 2de eeuw een palissade of houten omheining aan. Terzelfdertijd worden grote houten constructies opgegetrokken parallel met en dicht tegen de grachten aan.

Het archeologische beeld binnen dit door grachten afgebakende 'domein' verschilt sterk en in menig opzicht van het occupatiepatroon binnen het *vicus*-areaal: op structureel vlak worden we geconfronteerd met een gebied met open ruimtes en slechts weinig kuilen, maar voornamelijk met gebouwsporen, herleidbaar tot minstens zeven gebouwplattegronden en een 3-tal spiekers, maar ook met funderingen van een 3de -eeuwse, stenen constructie. Met uitzondering van de grote steenbouw, liggen de gebouwen doorgaans parallel met of loodrecht op de grachten georiënteerd. Deze axiale en planmatige, spatiale indeling van het geheel creëerde aldus in het centrale gedeelte van het enclosure een groot open gebied dat als focuspunt voor waterwinning fungeerde (waterputten).

Op het niveau van de vondsten is de kwantitatieve discrepantie tussen dit domein en het *vicus*-gebied nog frappanter. Van de schaarse kuilen die dit areaal telt, bevatte tot nog toe slechts een context uit de Flavische tijd een substantiële hoeveelheid ceramisch materiaal⁶⁸. In tegenstelling tot de archeologische sporen uit de *vicus*, bevatten de weinige kuilen hier luttel materiaal. Het frappante contrast van de diverse archeologische data uit beide sectoren (nederzetting vs. *enclosure*), evenals de perifere ligging van dit 'domein', aansluitend op een wegtracé doen vermoeden dat we hier geconfronteerd worden met een aparte entiteit.

Vanuit een breder, morfologisch vicus-perspectief bekeken vormt het grote *enclosure* vastgepind op een wegtracé een merkwaardige 'uitstulping' aan de zuidoostelijke rand van de langwerpige, Gallo-Romeinse nederzetting. Dergelijke complexen aan de zoom van Romeinse agglomeraties en woonkernen, met als gemeenschappelijk raakpunt hun associatie met een nabijgelegen weg, worden geïnterpreteerd als baanposten of afspanningen die fungeerden binnen het kader van de zgn. *cursus publicus*⁶⁹. Ze bestaan in de archeologische vakliteratuur veelal bekend onder hun laat-Romeinse benaming als *mansiones* of *mutationes*⁷⁰. Het officiële karakter van dergelijke inplantingen langs een Romeinse weg weerspiegelt zich ongetwijfeld in de stricte en rigoureuze axialiteit bij de inplanting van gebouwen op de binnenplaats⁷¹. De afwezigheid van contemporaine sporen buiten het grachtencomplex pleit eveneens voor de speciale status die een dergelijke site genoot. Bovendien blijkt de opmerkelijke schaarste aan gerecupereerde *archaeologica* op *mansio*-sites een recurrent fenomeen te zijn: men hanteerde

duidelijk andere en nauwgezette normen met betrekking tot de verwijdering van afval dan binnen de nederzetting zelf⁷². In het buitenland zijn een groot aantal baanposten archeologisch onderzocht en als dusdanig geïdentificeerd, maar deze voorbeelden liggen doorgaans geïsoleerd, tussen twee agglomeraties in⁷³. In Velzeke krijgen we de kans – uniek voor onze streken – om een dergelijke *statio* of *mutatio* in relatie tot de dichtbij gelegen *vicus* te bestuderen. Het bewijst in de eerste plaats dat de levenswandel van een dergelijke agglomeratie nauw samenhangt met de ontwikkeling en de instandhouding van het wegennet. De situatie in Velzeke illustreert duidelijk dat voor dergelijke *vici* niet alleen een rol als regionale wegenknooppunten was weggelegd maar dat ze in die hoedanigheid ook een cruciale functie vervulden als strategische steunpunten voor de officiële administratie, hetzij provinciaal of op vlak van de *civitas*. In dat opzicht is het interessant te onderzoeken welke bijdrage de *cursus publicus* zou kunnen geleverd hebben binnen het romanisatieproces in onze gewesten⁷⁴.

7. Het hinterland van de *vicus*.

Buiten het gekende woonareaal van de *vicus* werden een aantal individuele bouwpercelen gecontroleerd met het oog op eventuele indicaties van de Gallo-Romeinse landschapsinrichting rondom de nederzetting. Ten zuiden van de opgravingen op de Kwakkel werden aan de Zwartestraat en de Lippenhovestraat twee percelen in de loop van de zomer mechanisch gesondeerd zonder resultaten. Ook langsheen de Provinciebaan werd op enkele honderden meters ten oosten van de *vicus* twee bouwloten opgevolgd zonder enige indicatie van mogelijk landgebruik in de Gallo-Romeinse periode. Het blijft dus momenteel nog tasten in het duister hoe het Gallo-Romeinse landschap rond de *vicus* geordend was en hoe er met het landgebruik werd omgesprongen.

Bibliografie

ALLAG C. & BARBET A., 1984. *La peinture murale romaine de la Picardie à la Normandie*, s.l.

BEMONT C., JEANLIN M. & LAHANIER C., (dir.) 1993. *Les figurines en terre cuite gallo-romaines*, Paris (Documents d'Archéologie Française, 38).

BENDER H., 1989. Verkehrs- und Transportwesen in der römischen Kaiserzeit, in: JANKUHN H., KIMMIG W. & EBEL E. (Hrsg.). *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. V.*, Göttingen: 108-154 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologische-Historische Klasse, Dritte Folge, nr. 180).

BLACK E.W., 1995. *Cursus Publicus. The infrastructure of government in Roman Britain*, Oxford (British Archaeological Reports, British Series, 241).

BRULET R., 1994. L'agglomération de Braives, in: BRULET R. (éd.), *Braives la Romaine. Bilan de vingt ans de recherches archéologiques dans l'agglomération gallo-romaine de Braives 1973-1992*, Louvain-la-Neuve: 45-63 (Collection d'Archéologie Joseph Mertens. Volume IX).

BURNHAM B.C. & WACHER J., 1990. *The Small Towns of Roman Britain*, Berkeley.

CLARKE S., 1997. Abandonment, rubbish disposal and 'special' deposits at Newstead, in: MEADOWS K., LEMKE C. & HERON J. (eds.), *TRAC 96. Proceedings of the Sixth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference Sheffield 1996*, Oxford: 73-81.

CLARKE S., 2000. In search of a different Roman period: the finds assemblage at the Newstead military complex, in: FINCHAM G., HARRISON G., HOLLAND R.R. & REVELL L. (eds.), *TRAC 99. Proceedings of the Ninth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference Durham 1999*, Oxford: 22-29.

CORROCHER J., 1983. La céramique à glaçure plombifère de Vichy (Allier), *Revue Archéologique du Centre de la France*, 22: 13-40.

DE BOE G., 1976. *Haccourt III. Les bains de la grande villa*, Brussel (Archaeologia Belgica, 182).

DE BOE G., 1988. De inheems-Romeinse houtbouw in de Antwerpse Kempen, in: BRENDERS F. & CUYT G. (red.), *Van beschaving tot opgraving. 25 jaar archeologisch onderzoek rond Antwerpen door de Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie*, Antwerpen: 47-62.

DECHELETTE J., 1904. *Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine*, Paris.

DE LAET S.J. & NENQUIN J.A.E., 1953. Een Gallo-Romeinse vicus te Velzeke-Ruddershove, *Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 7/2: 1-57.

DEMAREZ J.-D. & OTHENIN-GIRARD B., 1999. *Une chaussée romaine avec relais entre Alle et Porrentruy*, Porrentruy (Cahiers d'archéologie jurassienne, 8).

DE MULDER G., BRAECKMAN K. & ROGGE M., 1996. Een kuil uit de late ijzertijd te Velzeke, *Lunula. Archaeologia protohistorica*, IV: 71-73.

DE MULDER G. & DESCHIETER J., 2003. Het preventief onderzoek in de Gallo-Romeinse vicus te Velzeke (2001-2002). Een archeologisch vervolgverhaal, *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 11: 259-289.

DE MULDER G. & DESCHIETER J., 2005. Twee kuilen uit de Metaaltijden in de omgeving van het urnenveld Provinciebaan te Velzeke (O.-Vl.), *Lunula. Archaeologia protohistorica*, XIII: 31-34.

DE MULDER G. & ROGGE, M., 1995. *Twee Urnengravingen te Zottegem-Velzeke*, Zottegem (Publicaties van het Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen – site Velzeke. Gewone Reeks, 1).

DESCHIETER J., 2000. Archeologische omkadering van een schatvondst : het "Kwakkel"-project, in: VAN HEESCH J. & DESCHIETER J., *De Gallo-Romeinse vicus te Velzeke II. Een muntschat uit de tijd van keizer Postumus*, Zottegem: 7-30 (Publicaties van het Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen – site Velzeke. Gewone Reeks, 3).

DESCHIETER J., 2003. Over grachten, grenzen en gebouwen in de uithoek van een vicus... Het archeologische noodonderzoek op de "Kwakkel"-site te Velzeke (2002-2003), *VOBOV-Info*, 58: 26-39.

DESCHIETER J. & DE MULDER G., 1998. Een Gallo-Romeinse pottenbakkersoven te Velzeke, *VOBOV-Info*, 48: 15-19.

DESCHIETER J. & DE MULDER G., 1999. Archeologisch noodonderzoek in de Gallo-Romeinse vicus te Velzeke (1997-1998), *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 9/1: 155-180.

DESCHIETER J. & DE MULDER G., 2001. Archeologisch noodonderzoek in de Gallo-Romeinse vicus te Velzeke (1999-2000), *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 10/1: 143-162.

FULFORD M., 2001. Links with the past: pervasive 'ritual' behaviour in Roman Britain, *Britannia*, XXXII: 199-218.

GARNERIE-PEYROLIAZ S., 2004. Les peintures murales, in: VAUTHEY P.A. & GARNERIE-PEYROLIAZ S., Estavayer-le-Gibloux rattrapé par son passé. Grandeur et décadence des thermes staviacois, *Cahiers d'Archéologie Fribourgeoise/Freiburger Hefte für Archäologie*, 6: 168-201.

GAUBATZ-SATTLER A., 2000. *Svmelocenna. Geschichte und Topographie des römischen Rottenburg am Neckar nach den Befunden und Funden bis 1985*, Stuttgart (Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 71).

GOGRÄFE R., 1995. Die Wand- und Deckenmalereien der villa rustica « Am Silberberg » in Bad Neuenahr-Ahrweiler, *Berichte zur Archäologie an Mittelrhein und Mosel*, 4, Trier: 153-239 (Trierer Zeitschrift, Beiheft 20).

GREEN K. 1979. *Report on the excavations at Usk 1965-1976. The pre-Flavian fine wares*, Cardiff.

HARTOCH E. & MARTENS M., 2001. La production de céramiques dans le vicus de Tirmont (Belgique). Composition des pâtes liée à la fonction des céramiques, in : *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du congrès de Lille-Bavay 24-27 mai 2001*, Marseille: 29-40.

HENSEN G., SCHURMANS M., VANDERHOEVEN A. & VYNCKIER G., 2004. Het noodonderzoek aan de Clarissenstraat te Tongeren – De opgravingscampagne van 2003, in: LODEWIJCKX M. (red.), *Journée d'archéologie romaine-Romeinendag. Namur – 24-4-2004*, Namur: 53-55.

JANSEN B., 2001. Technische Beobachtungen an Putz und Bemalung, in : JANSEN B., SCHREITER Ch. & ZELLE M., *Die römischen Wandmalereien aus dem Stadtgebiet der Colonia Ulpia Traiana I. Die Funde aus den Privatbauten*, Mainz: 237-248 (Xantener Berichte. Band 11).

KOLBUS S. *et alii*, 2001. Die römische Villa van Nürtingen-Oberensingen, Kr. Esslingen, *Fundberichte aus Baden-Württemberg*, 25: 539-715.

KOSCHIK H. & VISY Z., 1992. *Die Großen Thermen von Weißenburg in Bayern*, München (Prähistorischer Staatssammlung München. Große Ausstellungsführer. Nr.5).

KRAHE G. & ZAHLHAAS G., 1984. *Römische Wandmalereien in Schwangau, Ldkr. Ostallgäu*, Kallmünz (Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A. Band 43).

MARTENS M. 2004. The Mithraeum in Tienen (Belgium) : small finds and what they can tell us, in : MARTENS M. & DE BOE G.(eds.), *Roman Mithraism: the evidence of the small finds*, Brussel: 25-56 (Archeologie in Vlaanderen. Monografie 4).

MARTENS M., DEBRYUNE T. & VANDERHOEVEN A. 2002. La céramique d'un enclos tibéro-claudien dans le vicus de Tirlemont et la commercialisation du sel au début de l'époque romaine en Gaule du Nord, in : *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du congrès de Bavay 9-12 mai 2002*, Marseille: 401-416.

MERTENS J. & VANVINCKENROYE W., 1975. *Een Romeins gebouwencomplex extra-muros te Tongeren*, Brussel (Archaeologia Belgica, 180).

PAUWELS D., VANDERHOEVEN A., VYNCKIER G. & WESEMAEL E., 2003. Een inheems-Romeinse nederzetting te Veldwezelt (L.), , in: LODEWIJCKX M. (red.), *Romeinendag- Journée d'archéologie romaine. Leuven – 8-2-2003*, Leuven: 59-60.

PETERS W.J.Th. 1980. Romeinse muurschilderingen in Nederland, *Hermeneus*, 52/2: 64-69.

PETERS W.J.Th., SWINKELS L.J.F. & MOORMANN E.M., 1978. Die Wandmalereien der römischen Villa von Druten und die Frage der Felderdekoration in den europäischen römischen provinzen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 28: 153-197.

PHILP B., 1989. *The Roman House with Bacchic Murals at Dover*, Dover (Kent Monograph Series, 5).

POLAK M., 2000. *South Gaulish terra sigillata with potter's stamps from Vechten*, Nijmegen (Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta. Supplementum, 9).

PYE, E. 2000/2001. Wall painting in the Roman Empire: colour, design and technology, *Archaeology International*, 24-27.

ROGGE M., 1980. Kerkhove, *Hermeneus*, 52/2: 114-116.

ROGGE M., 1989. De opgravingen van het Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen in 1987-1988. Een beknopt verslag, *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 4: 181-189.

ROGGE M., BRAECKMAN K. & DE MULDER G., 1996. *Het Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen - site Velzeke. Museumbrochure*, Zottegem.

SAS K & CUYT G., 2003. Vroeg-Romeinse “cultus”-armbanden in een “vierkant”, in: CUYT G. & SAS K. (red.), *Vlekken in het zand. Archeologie in en rond Antwerpen*, Antwerpen: 9-24.

SCHATZMANN R., 2003. *Das südwestquartier van Augusta Raurica. Untersuchungen zu einer städtischen Randzone*, Augst (Forschungen in Augst. Band 33).

SCHAUERTE G., 1985. *Terrakotten mütterlicher Gottheiten. Formen und Werkstätten rheinischer und gallischer Tonstatuetten der römischen Kaiserzeit*, Köln (Beihefte der Bonner Jahrbücher. Band 45).

SEDEYN J., 2003. *Studie en interpretatie van een terra sigillata-ensemble uit de centrale sector van de Romeinse vicus Velzeke. Het archeologisch noodonderzoek van 1999-2001 op perceel B, br. 1495g*, Gent (onuitgegeven licentiaatsthesis).

THOMAS R., 1990. Römische Wandmalerei in Köln, in: HELLENKEMPER H. *et alii* (Hrsg.), *Archäologie in Nordrhein-Westfalen. Geschichte im Herz Europas*, Köln: 209-215 (Schriften zur Bodendenkmalpflege in Nordrhein-Westfalen. Band 1).

TYERS P. 1996. *Roman pottery in Britain*, London.

VAN DE BERG J. & HENDRIKSE W., 1980. Een Romeinse schelpbranderij uit de eerste eeuw te Koudekerke (Zld). Met notities over zoutwinning, *Westerheem*, 29/3: 220-232.

VAN DEN BROEKE, P.W. 1986. Zeezout: een schakel tussen West- en Zuid-Nederland in de IJzertijd en de Romeinse tijd, in: VAN TRIERUM M.C. & HENKES H.E. (red.), *Landschap en bewoning rond de mondingen van Rijn, Maas en Schelde*, Rotterdam: 91-114 (Rotterdam Papers. V).

VAN DEN BROEKE P.W., 1996. Southern sea salt in the Low Countries. A reconnaissance into the land of the Morini, in: LODEWIJCKX M., (ed.), *Archaeological and historical aspects of West-European societies (Liber Amicorum André van Doorselaer)*, Leuven: 193-202 (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae, 8).

VAN DIERENDONCK R.M. & SWINKELS L.J.F., 1983. Wall-painting fragments found in the Roman settlement at Aardenburg, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 33: 153-196.

VERMEULEN F., 1992. *Tussen Leie en Schelde. Archeologische inventaris en studie van de Romeinse bewoning in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, Gent (Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks, 1).

VILVORDER F., 2002. L'officine des potiers, in: BRULET R., DE LONGUEVILLE S. & VILVORDER F. (éds.), *Liberchies, entre Gaule et Germanie. Guerres et paix en Gaule romaine*, Mariemont : 87-91.

WELLINGTON I., 2002. Considering continuity of deposition on votive sites in Northeastern France from 200 BC to AD 100, in: CARRUTHERS M., VAN DRIEL-MURRAY C., GARDNER A., LUCAS J., REVELL L. & SWIFT E. (eds.), *TRAC 2001. Proceedings of the Eleventh Annual Theoretical Roman Archaeology Conference Glasgow 2001*, Oxford: 1-12.

WILD D. & KREBS D., 1993. *Die römischen Bäder von Zürich. Ausgrabungen am Weinplatz in der Altstadt von Zürich*, Egg & Zürich (Berichte der Zürcher Denkmalpflege Monographien, 24)

Summary

In this contribution we try to give an overview of the ongoing preventive and rescue excavations at the Gallo-Roman small town of Velzeke (fig. 1).

During spring 2003 a preventive excavation has taken place in the western area of the Gallo-Roman settlement (fig. 2). The parcel was located next to the modern day local road, called Paddestraat, which goes back to a former Roman road. In the first half of the 19th century a lot of tiles were found during construction work on the neighbouring parcel. The eastern part of the excavation trench was covered by a Gallo-Roman rubbish layer rich in tilefragments (fig. 3). Underneath this layer were some rubbish pits. Two large pits were filled up by the dirt of Gallo-Roman households mixed with layers of clay. Three large postholes are possible remnants of a wooden structure/building. A lot of the tile fragments in the rubbish layer were not well fired (fig. 4). The concentration of tiles in this area, the misfiring of a lot of fragments, the attestation of clay dumps in the area and the localisation at the outskirts of the settlement suggest that there was possibly a tile factory in the neighbourhood.

In the central area of the small town two parcels (B1496g and B1453a) were excavated (fig. 5). Both are located next to two former excavation areas. The results of the excavations since 2000 in this area were confirmed. The southern oriented slope next to the modern route is free of former Gallo-Roman occupation traces (fig. 6). The structural organisation of this part of the settlement is dominated by a northwest-southeast axis, which is oriented on the Augustean Roman road (fig. 10). A small open area in the trench, oriented at right angles to the early Roman road in the southern part of this area, seems to go back to a local road in the village. To the west of this local road a three-aisled wooden building was constructed measuring 21m on 11m (fig. 11 & 12). This building was implanted with its long side parallel to the Roman road. Its construction is dated in the first half of the 1st century AD, together with a Roman well excavated in the adjacent parcel a few years before. A second building is only partly excavated (fig. 13). It is a two-aisled building, 5m wide, constructed at right angles of the large wooden structure. This building is dated before the Flavian period. A second two-aisled building, also 5 m wide, had a slightly different orientation and seems to be younger (fig. 14 & 15). At last a four-post granary was recognized in this area during the excavation (fig. 16). In the northern part of this area a lot of postholes were documented but a potential building has yet not been recognized in the excavation trenches.

The orientation of the different types of pits seemed to follow the same northwest-southeast axis. The silos were mostly located in the neighbourhood of the buildings. One specific rectangular pit was completely filled up with a greenish local clay (fig. 17). Probably this clay was used in construction activities because its quality was not good enough for the fabrication of pottery.

In a few structures in this excavated area, traces of ritual deposits were recognised (fig. 19). Specifically pit 191 was an interesting feature. One part of the structure had been dugged out deeper and was again filled up with pure loamy soil (fig. 21). Two plates of samian ware (type Drag 18R) were deposited upside down at the edge of this structure (fig. 22). Both were missing a part of the rim. They were marked with the stamps of *Carbo* and *Patricius* of La Grausénque (fig. 23). Both were active under Nero and the Flavian emperors. A third plate of

the type Drag 18 was also deposited together with the other two. It was produced in the workshop of *Scotnus*, whose activity was dated between AD 20-65. Further there were a bottomfragment and an almost complete handled cup (Déchelette 59) in Centralgaulish leadglazed ware. In the upper filling a almost complete storage jar was recovered except for a few missing sherds from the rim, which were found in a nearby pit. Another feature delivered a mortar from the Bavay region, turned upside down and missing a part of the rim (fig. 24).

From April 13th till July 5th all archaeological work on the “Kwakkel”-site was interrupted because of a small-scale rescue excavation which had to be carried out on a nearby plot where building activities had been planned. The investigated site is situated near the provincial road N46, in the eastern fringes of the former Roman *vicus* (fig. 25). Some 39 archaeological features were uncovered (fig. 26). The earliest evidence found was a ditch from the early Flavian period aligned southwest-northeast. In the southern corner of the site a concentration of square postholes indicated the existence of a large wooden building dating from the second half of the 2nd century. In the north-east side of the area some associated rubbish pits revealed a considerable amount of pottery and glass finds from the late 2nd and 3rd century AD (fig. 27 & 28).

The excavations of 2003 and 2004 concentrated on the southern part of the so-called “Kwakkel”-site (fig. 31). In 1998 a large ditch had been located in this area. With the discovery of another, similar ditch in the western part of trench XIII during the 2003 and 2004 campaign it has become clear that this higher plateau was occupied by a large enclosure. This enclosure is roughly rectangular and encloses an area of nearly 1,2 are (fig. 32). The Flavian period saw the initial construction of a more narrow ditched complex, which was lined by flat-bottomed ditches in the western and eastern part of the area; a connecting southern ditch probably runs under the actual cemetery of Velzeke. Internally the site was divided by one or more smaller ditches. This establishment bordered onto the southern boundary ditches of the *vicus* and at the same time it opened out on an important road running west-east. After the middle of the 2nd century the enclosure was enlarged towards the west and a new ditch was dug parallel to the former boundary. The eastern ditch kept its former alignment but it was widened. Simultaneously, a palisade or wooden fence was constructed around the inside of the enclosure. Up till now 7 wooden buildings were excavated inside the enclosure, all of them neatly positioned against the ditches. The function of these buildings remains however unclear. Postholes of two of them were uncovered during the 2003 excavations: they date from the 2nd or 3rd century AD. The few pits in this area produced little material. Only one is noteworthy: the upper layer of this feature yielded some fragments of salt containers, from which a complete profile could be reconstructed (fig. 40). Another pit provided us with information about the interior decoration of a (probably) stone-based building within the enclosure: one of the lower layers contained hundreds of pieces of mortar, from which about 130 fragments carried painted plaster (fig. 36). The overall design was probably a simple, repetitive scheme, consisting mainly of white, square or rectangular panels with single or doubled coloured borders (fig. 37). The detached position of the large enclosure on the periphery of the *vicus*, its perpendicular and dominant location next to a road, the meticulous alignment of the buildings against the inside of the interior space, and the scarcity of features and material (compared to the rest of the *vicus*): all these elements demonstrate the ‘official’ character of the establishment. On the analogy of similar sites abroad it looks like the enclosure on the “Kwakkel”-site is likely to be interpreted in terms of a road station.

Outside the settlement a few buildinglots were sampled, hoping to have an idea of the organisation of the landscape around the site. However the results were negative.

Figuren

Fig. 1. Overzicht van de opgegraven zones in 2003-2004 binnen het Gallo-Romeinse vicusareaal/Localisation of the excavated areas in the Gallo-Roman *vicus* during 2003-2004.

Fig 2. Situering van de opgraving (▲) in de westelijke zone op de kadasterkaart/Localisation on the cadastral plan of the excavation in the western area.

Fig 3. Grondplan van de opgraving op perceel sectie C. nr. 929V52/Plan of the excavation at the parcel C nr. 929V52.

Fig. 4. Zicht op het dakpannenpakket/View of the concentration of Roman tiles.

Fig. 5. Situering van de opgegraven percelen in de centrale sector op de kadasterkaart/ Detailed situation of the excavated lots in the central area.

Fig 6. Algemeen overzichtsplan van de archeologische sporen in de centrale sector (1999-2004)/Combined plan of the archaeological features in the central area excavated from 1999 until 2004.

Fig. 7. Opgravingsplan van het perceel B1496g. De moderne verstoringen zijn gearceerd/ Plan of the excavation at the parcel B1496g. The recent features are hatched.

Fig. 8. Doorsnede door een afvalkuil uit het midden van de 1ste eeuw n. Chr. / A section through a rubbish pit from the Claudian period.

Fig. 9. Zicht op de rituele depositie van een kookpot op de bodem van een kuil/The ritual deposition of a cooking vessel on the bottom of a pit.

Fig. 10 Situering van de houtbouwen in de onderzochte zone/Localisation of the wooden buildings in the excavated area.

Fig. 11. Grondplan van de drieschepige constructie/Plan of a three-aisled building.

Fig. 12. Doorsnede van de paalsporen van de drieschepige constructie/The section through the postholes of the three-aisled building.

Fig. 13. Grondplan en doorsnede van de tweeschepige houtbouw (A)/Plan and section of a two-aisled building (A).

Fig. 14. Grondplan van de tweeschepige constructie (B)/.Plan of the second two-aisled building (B).

Fig. 15. Doorsnede van de paalsporen van de tweeschepige constructie (B)/Section through the postholes of building (B).

Fig. 16. Grondplan en doorsnede van een vierpostenspijker/Plan and section of a four-post structure.

Fig. 17. Kuil opgevuld met zogenaamde Paniseliaanklei/Pit filled up with so called Paniseliaan clay.

Fig. 18. Restant van een ovenstructuur in grondplan/Plan of a light oven structure.

Fig. 19. Archeologische structuren met sporen van rituele depositie (grijs gekleurd)/ Archaeological features in which ritual deposits were recognised (grey shaded).

Fig. 20. Kookpot in Eifelwaar van het type Niederbieber 89/Cooking jar from the Eifel region, type Niederbieber 89.

Fig. 21. De beide doorsneden uitgevoerd op spoor 191/The two sections through pit 191.

Fig. 22. Een van de omgekeerde *terra sigillata* borden/One of the deposited samian ware plates.

Fig. 23. Een selectie van het aardewerk uit context 191/A selection of pottery from structure 191.

Fig. 24. Zicht op het omgekeerd gedeponeerde *mortarium* in kuil 195/View of a ritually deposited mortar in pit 195.

Fig. 25. Situering van perceel 786r /Location of the excavated plot 786r.

Fig. 26. Perceel 786r: algemeen grondplan van de archeologische sporen /General plan of all archaeological features.

Fig. 27. Perceel 786r : selectie van vondsten : aardewerk (1-11), *dea nutrix*-beeldje (12) en glas(13-15) (schaal)/Selection of finds : pottery (1-11), ‘*dea nutrix*’ figurine (12) and glass (13-15) (scale...).

Fig. 28. Perceel 786r : Gedraaid en reducerend gebakken aardewerk (schaal) / wheel-turned, common grey pottery (scale...).

Fig. 29. Perceel 786r : Doorsnede op kuil 14 (opname WDC) / section of pit 14.

Fig. 30. Perceel 786r : Fragmenten van Dea Nutrix-beeldje uit kuil 14 (opname NDB) / fragments of a statuette of a matron from pit 14.

Fig. 31. “Kwakkel”-terrein : Algemeen plan van de site / general plan of the excavations.

Fig. 32. “Kwakkel”-terrein : Algemeen plan van sleuf XIII / general plan of all features in trench XIII.

Fig. 33. “Kwakkel”-terrein : gedeeltelijke doorsnede door waterput III / partial section of steep-sided well III.

Fig. 34 “Kwakkel”-terrein : gedeeltelijke doorsnede door waterput IV / partial section of well IV.

Fig. 35. “Kwakkel”-terrein : ijzeren gaffel in spoor 324 / iron pitch-fork in feature 324.

Fig. 36. “Kwakkel”-terrein : doorsnede door spoor 324 met mortelrijke laag / section of feature 324 with mortar layer.

Fig. 37. “Kwakkel”-terrein : fragmenten van wandbeschilderingen uit spoor 324 (opname NDB) / Fragments of painted plaster from feature 324.

Fig. 38. “Kwakkel”-terrein : Fragmenten van dichtingsvoegen in *opus signinum* (opname HVD) / fragments of quarter-round mouldings in *opus signinum*

Fig. 39. “Kwakkel”-terrein : doorsnedes van dichtingsvoegen in *opus signinum* (opname HVD) / sections of quarter-round mouldings in *opus signinum*

Fig. 40. “Kwakkel”-terrein : Fragmenten van zoutcontainers uit sleuf XIII (schaal 1/2) / fragments of salt vessels from trench XIII (scale 1/2).

¹ Met dank aan de eigenaars De Mil – De Vriese voor hun medewerking.

² De Laet & Nenquin 1953: 15. Deze informatie werd nog bevestigd bij het begin van de opgraving door een persoon die getuige was geweest van de aanleg van de kelder van de woning Van de Sijpe.

³ Rogge 1989: 181.

⁴ Onderzoek door Marc Rogge.

⁵ Vilvorder 2002: 97.

⁶ Brulet 1994: 51.

⁷ Hartoch & Martens 2001: 30.

⁸ Met dank aan de familie De Cubber-Branswijk voor hun medewerking aan het onderzoek.

⁹ Met dank aan de heer en mevrouw Desutter voor hun bereidwillige medewerking aan het archeologisch onderzoek.

¹⁰ De Mulder & Deschieter 2003: 260.

¹¹ De Mulder & Deschieter 2003: 263-265.

¹² Het onderzoek van zaden en vruchten werd uitgevoerd door André Van Peteghem.

¹³ Zie De Mulder & Deschieter 2003.

¹⁴ Braeckman, De Mulder & Rogge 1997: 200-201.

¹⁵ De Mulder, Braeckman & Rogge 1996; Rogge, Braeckman & De Mulder 1996: 15-16.

¹⁶ Met dank aan Xavier Deru (université de Lille III) voor de identificatie.

¹⁷ Deschieter & De Mulder 2001: 148.

¹⁸ Sedeyn 2004: 101 & 142.

¹⁹ De Boe 1988: 48-57.

²⁰ Deschieter & De Mulder 1999: 156.

²¹ Vermeulen 1992: 198-199.

²² Sas & Cuyt 2003: 11.

²³ De Mulder & Deschieter 2003: 263-268.

²⁴ Wellington 2002: 10.

²⁵ Clarke 1997 & 2000.

²⁶ Fulford 2001: 211-212.

²⁷ Fulford 2001: 215-216.

²⁸ Hensen et al. 2004: 55.

²⁹ Pauwels et al. 2003: 60.

³⁰ Martens 2004.

³¹ Het onderzoek naar de zaden en vruchten werd uitgevoerd door A. Van Peteghem (Pam-Velzeke).

³² Polak 2000: 198.

³³ Polak 2000: 285-287.

³⁴ Polak 2000: 318-319.

³⁵ Corrocher 1983: 21.

³⁶ Green 1979: 99-100; Tyers 1996: 140-141.

-
- ³⁷ De Mulder & Deschieter 2003: 268, fig. 12
- ³⁸ Het schervenmateriaal uit deze context is nog niet volledig bestudeerd. Een eerste interpretatie van de diverse materiaal groepen verdedigen een datering in de Flavische tijd op basis van de terra sigillata stempels, o.a. het schaars voorkomen van terra rubra aardewerk.
- ³⁹ Martens et al. 2002: 410.
- ⁴⁰ De Mulder & Deschieter 2003: 263-268.
- ⁴¹ Deze fragmenten zijn momenteel ter studie bij Jan De Beenhouwer.
- ⁴² Deschieter & De Mulder 1998.
- ⁴³ Met dank aan Jan De Beenhouwer (K.U. Leuven) voor identificatie; cf. o.m. Schauerte 1985: Taf.110-112, en Bémont et al. 1993: fig. 7 en 18.
- ⁴⁴ Voor een identiek versierde Dr. 37 gevonden te Tongeren, cf. Mertens & Vanvinckenroye 1975: Pl. IV, 2.
- ⁴⁵ Deschieter 2003: 28.
- ⁴⁶ De Mulder & Deschieter 2003: fig. 5 en 6.
- ⁴⁷ Op.cit., 261.
- ⁴⁸ Allag & Barbet 1984 : 18-19.
- ⁴⁹ Voor discussie over en variëteiten binnen deze gedifferentieerde, laagsgewijze opbouw van Romeinse wandpleister, zie o.m. Wild & Krebs, 1993: 116-120; Pye 2000/2001: fig. 3; Jansen 2001.
- ⁵⁰ Peters 1980.
- ⁵¹ Peters, Swinkels & Moormann 1978: 156; Van Dierendonck & Swinckels 1983: 189; Krahe & Zahlhaas 1984: 34 en Taf. 41; Philp 1989: Pl. XXXIV.
- ⁵² Goggräfe 1995: 190 en Abb. 41.
- ⁵³ Peters 1980: 67; Thomas 1990: 214.
- ⁵⁴ Schatzmann 2003: 59 en Abb. 29.
- ⁵⁵ Zie o.m. de badconstructies in. Rottenburg-am-Neckar (Dtsl.)(Gaubatz-Sattler 1999: 196).
- ⁵⁶ cf. badgebouwen in Weißenburg (Dtsl.) (Koschik & Visy 1992: 34 en fig. 27) en Rottenburg-am-Neckar (Dtsl.) (Gaubatz-Sattler 1992: 199).
- ⁵⁷ Gaubatz-Sattler 1999: 194-195 en Abb.130 ; Krahe & Zahlhaas 1984: 41.
- ⁵⁸ Zie o.m. voorbeelden uit Augst (Zwitserl.) (Schatzmann 2003: 59 en Abb. 29), uit Zürich (Zwitserl.) (Wild und Krebs 1993: 48), in de *villa* van Nürtingen-Oberensingen (Dtsl.) (Kolbus 2001: 576 en Abb.43), uit Rottenburg-am-Neckar (Dtsl.) Gaubatz-Sattler 1999:197 en Abb.133), uit Schwangau(Dtsl.) (Krahe & Zahlhaas 1984, 31), en in de villa van Haccourt (B.) (De Boe 1976: fig.4).
- ⁵⁹ Philp 1989: 33, en fig.12, en Pl.XVI, XXIII, XXVI, XXXI, en XXXIII.
- ⁶⁰ Deschieter 2003: 30 en fig.2.
- ⁶¹ Vermeulen 1992: 144-146.
- ⁶² van den Broeke 1986: fig.7 & van den Broeke 1996: fig.2.
- ⁶³ van de Berg & Hendrikse 1980: fig.5 en 7.
- ⁶⁴ Deschieter 2003: 32-34.
- ⁶⁵ De Mulder & Deschieter 2005.
- ⁶⁶ De Mulder & Rogge 1995.
- ⁶⁷ Deschieter 2000.
- ⁶⁸ Deschieter 2003: 36 en fig. 12 en 13.
- ⁶⁹ Bender 1989: 137 – 139.
- ⁷⁰ Voor een discussie betreffende de Latijnse terminologie, cf. Black 1996: 10- 12.
- ⁷¹ Deze planmatige schikking bij de aanleg van een ‘officiële’ site werd ook vastgesteld op de site van Kerkhove (Rogge 1980).
- ⁷² Burnham & Wachter 1990: 37.
- ⁷³ Zie o.m. bij Demarez & Othenin-Girard 1999: 64 – 69. Vermeldenswaard zijn ook de twee kleinere baanposten te Hardivillers en Saint-Crépin-Ibouwillers (beiden in het Franse departement van de Oise),met dank aan collega Pascal Quérel (INRAP, Frankrijk) voor beide referenties.
- ⁷⁴ Black 1995: 29 – 31 en 89 – 90.